

УДК 821.161.2 – 3

О. О. Литвин

м. Харків

Метафоризація флори в мові художніх творів О. Кобилянської

У статті охарактеризовано метафори з номенами флори та проаналізовано специфіку їх реалізації у мовній картині художнього світу Ольги Кобилянської. З'ясовано роль цього тропу в поетичному тексті. Доведено, що метафори є характерною ознакою мовотворчості письменниці.

Творчість Ольги Кобилянської, як і творчість будь-якого письменника, не може вважатися остаточно вивченою, оскільки кожен дослідник презентує свій погляд на ту чи ту проблему, на те чи те мовне явище. У зв'язку з цим виникає потреба здійснити аналіз функцій метафор з номенами флори в мові творів Ольги Кобилянської, які представлені в мові художніх текстів письменниці. Характеристика метафор з номенами флори сприятиме розумінню глибинних процесів розвитку лексики сучасної української мови.

Ключові слова: мовна картина світу, метафора, номен, Ольга Кобилянська.

Литвин Е. А. Метафоризация флоры в языке художественных произведений О. Кобылянской.

В статье охарактеризованы метафоры с номенами флоры и проанализирована специфика их реализации в языковой картине художественного мира Ольги Кобылянской. Выяснена роль этого тропа в поэтическом тексте. Доказано, что метафоры являются характерным признаком творчества писательницы.

Творчество Ольги Кобылянской, как и творчество любого писателя, не может считаться окончательно изученным, поскольку каждый исследователь представляет свой взгляд на ту или иную проблему, языковое явление. В связи с этим возникает потребность проанализировать функции метафор с номенами флоры в языке произведений Ольги Кобылянской. Характеристика метафор с номенами флоры будет способствовать пониманию глубинных процессов развития лексики современного украинского языка.

Ключевые слова: языковая картина мира, метафора, номен, Ольга Кобылянская.

Lytvyn Olena. Flora's metaphors in the language of Olha Kobylyanskaya's artistic works.

The metaphors with the nomens of flora have been characterised in the article and the specific of their realisation in the language picture of O. Kobylyanskaya's artistic world has been analysed. The role of this trope in the poetic text has been made it has been proved that the metaphors are the characteristic feature of the writer's language world.

O. Kobylyanskaya's creative work as well as the creativity of any other writer can't be considered to be studied for sure, because any researcher represents her own view towards this or that issue or phenomenon. Because of this, there is a great need to make the analysis of the metaphors function with the flora's nomenon in the language of O. Kobylyanskaya's works, which are represented in the language of the writer's works of art. The characteristic of metaphors with the flora's nomens will do a favour as for understanding of deep processes of the levis development of modern Ukrainian language.

The language of the works of art is an embodiment an illustration of the world's picture as well as the author's personal view. The images of the artistic language are the most difficult ones, which are based on the furthest associations and the linking of disconnected things, can be shown in trope's ways and in the metaphors as well. The process of making metaphors can express the idea style of the writer, represent his authentic and show his personal world conception.

The objective of the article is, to characterize the artistic and stylish functions of the metaphors' constructions, which include flora nomens.

Key words: the language picture of the world, metaphors, nomen Olha Kobylyanskaya.

Мова художніх творів є втіленням, ілюстрацією як мовної картини світу, так і індивідуально-авторської. Найскладніші образи художнього мовлення, основані на віддалених асоціаціях і на поєднанні несумісного, знаходять вираження в тропічних засобах, зокрема метафорах. Процес авторського метафороутворення постає виразником ідіостилу письменника, репрезентує його самобутність, виражає властиву йому світоглядну концепцію.

Принципову роль у побудові та функціонуванні метафор відіграють асоціації. Асоціативно-образну організацію художніх текстів досліджують Л. Бублейник, В. Виноградов, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, А. Залевська, В. Калашник, В. Кононенко, Ю. Лотман, В. Маслова, В. Ніконова, Н. Сологуб, Л. Ставицька та інші. Зокрема,

С. Єрмоленко вважає, що асоціації «становлять основу конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту» [2, с. 293].

Мета статті – схарактеризувати художньо-стилістичні функції метафоричних конструкцій, у складі яких є флорономени.

За літературознавчим словником за редакцією Р. Гром'яка та Ю. Коваліва, «Метафора – троп поетичного мовлення. У метафорі певні слова й словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю» [8, с. 452]. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. Метафори є не тільки образними – тропами поетичної мови, а й джерелом виникнення нових значень. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю

переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет. Метафору можна розглядати як найкоротший нетривіальний шлях до істини, бо вона, вихоплюючи й синтезуючи за асоціаціями певні ознаки, переводить світ предметів з усталеної таксономії на вищий щабель пізнання – у світ мислення [9, с. 330].

Класичну метафору вважають результатом втручання уявлення в зону поняття, індивідуально-авторського бачення предмета. Метафора належить до поетичних засобів мови, у яких виявляється намагання мовця одночасно охопити предмет з різних боків, відтворити багатогранні зв'язки й відношення, у яких перебуває цей предмет. Образна сила метафори полягає в тому, що вона актуалізує цілі комплекси основних і суміжних понять, які пов'язуються з двома порівнюваними явищами.

Перенесення стереотипів рослинного світу на риси людської вдачі, дії, поведінку людини має метафоричну природу. Стереотипізація ознак рослин і закріплення їх за певним типом людей є подвійною, зворотною метафорою [1, с. 14].

Аналіз ідіостилю Ольги Кобилянської засвідчує, що семантичне багатство й оригінальність метафор у стилістичній системі творів, незвичайність і різноспрямованість асоціацій виявляються в неабиякій кількості різноманітних структурних моделей, у специфіці їх синтаксичної будови та функціонування.

У мові творів Ольги Кобилянської дієслівні метафори найчисленніші, бо дієслівна ознака відкриває невичерпні можливості для створення найрізноманітніших метафор. Письменниця досить часто вживає флорономен *кукурудза* в складі метафори: *«Йде й поводить очима по кукурудзі. Водить з любов'ю й несвідомо. Підносить руку, гладить її, ніби вкладає все тепло своєї душі в сю високу струнку рослину»* [5, с. 501]. Метафоричності образу *кукурудзи* надають дієслова *поводить*, *вкладає*, які авторка вживає в переносному значенні. *«Я пішла, а за мною пішов і міх кукурудзи. Ви всі були дома... так пильнували хати?»* [5, с. 475]. Метафора побудована на евфемізмі, де *пішов міх кукурудзи* вживають для непрямого, прихованого позначення певних дій, зокрема крадіжу, замість їх прямої назви.

Завершеною є метафора в мовній палітрі Ольги Кобилянської, де дієслівна метафорична ознака доповнюється тропами, побудованими на асоціаціях із поняттями побутових реалій: *«Соняшники послухали. Були спокійні, не обертали головки, не будили сплячої, а гляділи лиш заодно своїми брунатними тарілковатими обличчями, окружені золтаво-жовтими листками, за малою дівчинкою, як вона відходила в сторону сонячну»* [3, с. 428]. Проаналізована

метафора формується на основі зорових асоціацій: фіксуємо семантичний зв'язок *голівки соняшника* з обличчями, подібними до тарілок. Епітети та порівняння справедливо оцінюють як підготовчі етапи творення метафори [7, с. 21]. Метафора в мові твору письменниці взаємодіє з епітетами. Наведена складна метафора характеризується низкою епітетів: *брунатний, тарілковий, золтаво-жовтий*. Назва *квітки* набуває незвичайного зображення через народження нових семантичних зв'язків. Позитивне значення метафори підсилюється також внаслідок словосполучення *в сторону сонячну*.

Субстантивні метафори в мовній палітрі Ольги Кобилянської відзначаються виразною індивідуально-авторською новизною та є органічним елементом стилю письменниці, характерним показником її художнього мовлення й світобачення: *«Поклала чудовище, що, як її здавалося, заснуло, обережно під зелену руту, поблизу якої рядом високо виростили соняшники з зернистими плоскими обличчями, і притакнула їм»* [5, с. 429]. Семантичний зміст метафори ґрунтується насамперед на зіставленні двох понять та пошуку між ними асоціативно-сміслових асоціацій. У наведеному контексті об'єднано зорові й дотикові враження. Передусім виникають уявлення про форму: *соняшники* нагадують обличчя. Як наголошує В. Коптілов, «однорідність метафор принципово неможлива: кожна метафора є завершенням, підсумком художнього пізнання об'єкта на якомусь етапі» [7, с. 21].

Атрибутивну метафору в художній мові письменниці вжито здебільшого в структурі метафори іменникової, дієслівної: *«Лили все це вузькою стежкою полем, та лиш уже тепер високою кукурудзою. Шовкове листя її неначе шепотом відзивалося до них, коли одно або друге, переходячи повз струнких рослин, десь-не десь диткнулися або й відпирали її зі стежки руками»* [3, с. 87]; *«Колишуться ледве помітно ширококрилі мерекі. Щось шепочуть, перешіптуються – урочисто настроюються. Здавалося, святкують...»* [3, с. 340].

Особлива роль в імпресіоністичному зображенні, до якого належить і поезія у прозі Ольги Кобилянської «Рожі», відведена назвам кольорів, що є важливим мовним елементом поетичної картини світу: *«Ніжна, і запашна, і неказанно непорочна, сперлася вона на темно-червону рожу, притулилася і несвідомо допоминалася, аби її взяли в обійми. Коло сеї рожі і центифолії заховався один-однісінький матово-жовтий пуп'янок»* [3, с. 489]; *«Вона була повна поетичного почуття – рожса, до котрої усміхається полудень зі своїми різнобарвними метеликами...»* [3, с. 489]. Темно-червоний колір, який символізує пристрасть, експансивність,

виступає компонентом метафоричного образу. Ольга Кобилянська заглиблюється в колір, персоніфікує *рожі*. Лексика на позначення кольору в мові творів Ольги Кобилянської має й пряме значення, незважаючи на те, що кольоративи входять до метафоричного образу: «**Ниви з конюшиною простиралися ген-ген, приманювали кожного до себе, а їхні білі й рожеві цвіти, в суміш зі свіжою зеленню, дрібним барвним усміхом своїм до ясною сонця клонилися до легкого півсну, уколисувані одностайним, ніжним бренькотом бджіл**» [3, с. 46]. Словосполучення *ниви з конюшиною дрібним барвним усміхом клонилися до півсну* спирається семантикою на складні асоціативні зв'язки. Метафора побудована на перенесенні дій людини (клонитися до сну) на елемент рослинного світу. Більш глибоко за змістом, за асоціативним зв'язком і одночасно більш конкретно робить метафору введення в контекст астроніма *сонце*. *Ниви* починають вигравати всіма барвами й розкриваються у всій красі, коли на них падає сонячне світло.

Прикметникові метафори репрезентують безпосередні чуттєві враження авторки і при цьому черпають свою самобутність у фольклорі: «**Що ж я хотіла написати? Ага, насамперед про чудову казкову природу, про гори, мовчазні й могутні, що височать до неба, вкриті сизим серпанком туману, про зелені молоді смереки, що тужливо простягають руки до неба, чи, може, вниз до людей, благаючи любові**» [6, с. 128].

Здавна поетизація рослин властива художній і народній творчості. *Квіти* символізують красу, молодість, у мові творів Ольги Кобилянської також уособлюють непристосованість до життя,

символізують слабкість. Такі семантичні значення мають тропи, до складу яких входить флорономен *мімоза*: «**Дивуюсь, що якраз такій мімозній вдачі, як його, не страшно від тої дівчини**» [4, с. 120]. Назва квітки *мімоза* також може набувати нетрадиційної конотації через поєднання цього флорономена з метафоричним епітетом *мужеська*. Таким чином народжується новий семантичний зв'язок у контексті: «**Вона має свого Нестора. Невинного молодого брата-мислителя, мужеську мімозу, а твердого, як камінь**» [4, с. 146].

Частотність комбінованих метафор у мові творів Ольги Кобилянської, до складу яких увходять номени на позначення флорономенів, незначна, але в системі зображальних засобів відтворення мовної картини світу вони відіграють помітну роль: «**Там пишалася рік-річно перед ним у покірній гордості пшеениця, а там ріс овес, а тут, недалеко бурдея, простягалосся майже щороку біле море цвітів гречки, а тут, направо, зеленіла конюшина, а там, далі, шелестіла тайком кукурудза, і все так тягнулося всюди на відміну, і лише що сей кусень поля належав сьому, а той тому**» [3, с. 103]. Ця багаточленна метафорична структура складається з субстантивних *покірна гордість пшеениці, біле море цвітів* та атрибутивної *шелестіла тайком кукурудза*.

У художній мові Ольги Кобилянської найчастотнішими є дієслівні метафори, досить поширено вживані субстантивні та атрибутивні. Значно менше виявлено комбінованих метафор. Метафоричні образи, створені письменницею, насичені асоціативним змістом, вражають структурністю фрази, точністю вислову, лаконічністю думки на тлі витонченої мальовничості доквілля.

Література

1. Діброва О. В. Фітоніми в художньо-поетичному наповненні Бориса Олійника//Лінгвіст. дослідж.: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 36. С. 13–16.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та структура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
3. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели. Київ: Наук. думка, 1988. 667 с.
4. Кобилянська О. Твори: у 3 т. Б. м.: Держ. видав. худож. літ., 1956. Т. 1. 589 с.
5. Кобилянська О. Твори: у 3 т. Б. м.: Держ. видав. худож. літ., 1956. Т. 3. 638 с.
6. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади/упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. Київ: Дніпро, 1982. 359 с.
7. Коптілов В. В. Метафора Миколи Бажана//УМЛШ. 1979. № 10. С. 21–28.
8. Літературознавчий словник-довідник 2-е вид., випр., доп./уклад.: Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. Київ: ВЦ «Академія» 2006. 752 с.
9. Матвіяс І. Говіркові риси в мові творів Ольги Кобилянської//Укр. мова. 2010. № 1. С. 32–38.

References

1. Dibrova O. V. Fitonimy v khudozhno-poetychnomu napovnenni Borysa Oliinyka/Linhvist. doslidzh.: zb. nauk. pr. KhNPU im. H. S. Skovorody. 2013. Vyp. 36. S. 13–16.
2. Iermolenko S. Ya. Narysy z ukrainskoi slovesnosti (stylistyka ta struktura movy). Kyiv: Dovira, 1999. 431 s.
3. Kobylianska O. Povisti. Opovidannia. Novely. Kyiv: Nauk. dumka, 1988. 667 s.
4. Kobylianska O. Tvory: u 3 t. B. m.: Derzh. vydav. khudozh. lit., 1956. T. 1. 589 s.
5. Kobylianska O. Tvory: u 3 t. B. m.: Derzh. vydav. khudozh. lit., 1956. T. 3. 638 s.
6. Kobylianska O. Yu. Slova zvorushenoho sertsia: Shchodennyky. Avtobiografii. Lysty. Statti ta spohady/uporiad.,

peredm. F. P. Pohrebennyka. Kyiv: Dnipro, 1982. 359 s.

7. Koptilov V. V. Metafora Mykoly Bazhana//UMLSh. 1979. № 10. S. 21–28.

8. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk 2-e vyd., vypr., dop./uklad.: R. T. Hromiak, Yu. I. Kovaliv, V. I. Teremko. Kyiv: VTs «Akademiiia» 2006. 752 s.

9. Matviiias I. Hovirkovi rysy v movi tvoriv Olhy Kobylianskoi//Ukr. mova. 2010. № 1. S. 32–38.

Литвин Олена Олександрівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, Харків, 61166, Україна); e-mail: elenasavvich@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6740-0661>.

Литвин Елена Александровна, кандидат филологических наук, старший преподаватель, Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця (просп. Науки, 9-А, Харьков, 61166, Украина); e-mail: elenasavvich@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6740-0661>.

Lytvyn Olena, PhD in Philology, Assistant Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Nauky av., 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine); e-mail: elenasavvich@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6740-0661>.